

Реферат о завршеној докторској дисертацији *Ауксилијарне јединице Горње Мезије у светлу археолошких налаза и епиграфских извора*

Дана 19. 09. 2024. године изабрани смо одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у комисију за оцену докторског рада Милана Савића под насловом *Ауксилијарне јединице Горње Мезије у светлу археолошких налаза и епиграфских извора*. Након детаљног прегледа рада износимо члановима Наставно-научног већа Филозофског факултета своје стручно мишљење.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Милан Савић рођен је 12. јануара 1993. године у Прокупљу, од оца Ивана и мајке Драгице. Основно образовање стекао је у О. Ш. Милоје Закић у Куршумлији. Након завршене основне школе уписао је друштвено језички смер Гимназије у Куршумлији. Основне студије археологије уписао је октобра 2012, а завршио 2016. године. Мастер студије уписао је октобра 2016. године на Филозофском факултету у Београду, на катедри за Класичну археологију. Мастер рад са темом *Налази оружја и војне опреме у погребним контекстима од I века до половине V века у римским провинцијама на територији Србије*, под менторством проф. др Мирослава Вујовића, одбранио је септембра 2017. године са оценом 10 (десет). Докторске студије археологије на катедри за Класичну археологију Филозофског факултета, Универзитета у Београду уписао је јануара 2018. године.

Учествовао је у археолошким истраживањима бројних локалитета из периода праисторије, антике и средњег века, као сарадник на пројектима Филозофског факултета, Археолошког института, Народног музеја Србије, Народног музеја Топлице, Републичког завода за заштиту споменика културе у Београду, Завода за заштиту споменика културе у Нишу, као и других установа заштите у Србији. Као истраживач-приправник Археолошког института, годину дана провео је на истраживањима античког Виминацијума. Вишегодишњи је сарадник Народног музеја Србије, на пројекту „Археолошко наслеђе Куршумлије“ који се односи на систематска археолошка рекогносцирања. Циљ му је да са сарадницима поменутог пројекта сачини археолошку карту куршумлијског краја, као и да оснује сталну археолошку поставку у Куршумлији.

Коаутор је и аутор бројних археолошких изложби, учесник бројних домаћих и међународних научних конференција, семинара и курсева. Члан је Српског археолошког друштва од 2017. године. Објавио је неколико стручних и научних радова са темом римског наоружања и топографије из области античке и завичајне археологије. Успешно се бави реконструкцијом римског наоружања, као и израдом макета и модела археолошких локалитета. Добитник је Светосавске награде која му је уручена за допринос изучавања археолошке грађе Куршумлије и презентације културно-историјске баштине топличког округа.

Библиографија кандидата:

Dimitrijević I. Savić M. 2012. Motivi krokodila na antičkim mozaicima. *Petničke sveske* **69**: 448-462.

Savić M. Trnavac V. 2013. Predstave gladijatorskih spektakala sa područja rimskih provincija zapadnog Balkana. *Petničke sveske* **70**: 411-423.

Savić M. 2017. O upotrebi termina махаира. *Artefakti* **1**: 41-54.

Савић М. 2019. Марина кула код Куршумлије и оближња налазишта – културна стратиграфија и топографске карактеристике. *Гласник Српског археолошког друштва* **35**: 85-121.

Savić M. 2020. Contribution to the study of grave finds of weapons and military equipment from the Roman period on the territory of Serbia. *Гласник Српског археолошког друштва* **36**: 99-128.

Savić M. Marković D. 2020. Hannibal – A Roman Soldier: Inscriptions on Roman Military Equipment from the Territory of Serbia In: *Pervading Empire: Relationality and Diversity in the Roman Provinces* (ed. V. Mihajlović and M. Janković). 203-218. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Marković D. Savić M. Bogdanović I. 2023. Case of the Wounded Beast: a Red Deer Tibia with Projectile Trauma from Viminacium. *Archaeologia Bulgarica* **XXVII**, 1: 37-47.

Савић М. Арсенијевић В. 2023. Ослобођење Куршумлије од Турака 1877-1878. године у ратним дневницима Димитрија Мите Петровића и Владана Ђорђевића. *Расински анали* **20**: 33-40.

Savić M. 2024. Egypt in the eyes of the Romans: a crocodile motif on Roman mosaics. *Case studies in European zooarchaeology*. 57-62. BAR Publishing (у припреми за штампу).

Савић М. 2024. Насеља и становништво Топлице уочи ослобођења 1878. године. *Зборник радова са научног скупа Новоослобођени крајеви Србија 1833-1878-1913*. Београд (у припреми за штампу).

Докторска дисертација Милана Савића *Ауксилијарне јединице Горње Мезије у светлу археолошких налаза и епиграфских извора* састоји се укупно од 204 страна, од тога 114 страна текста у ужем смислу, 20 страна библиографије са наведених преко 408 библиографских јединица. Илустративни део рада састоји се од 69 табле са покретним археолошким налазима, основама археолошких локалитета, картама и табелама.

2. Предмет и циљ дисертације:

Као основни предмет истраживања докторанда Милана Савића издвојене су римске помоћне јединице (*auxiliae*) и њихово присуство на тлу провинције Горње Мезије. Колега Савић је показао посебно интересовање за истраживачка питања идентификације и распореда појединих ауксилијарних одреда на територији Горње Мезије, њихова улога како у ратном тако и мирнодопском контексту (одбрана лимеса, обезбеђење комуникација, рудника, урбаних зона, изградња и одржавање инфраструктуре...) као и начин опремања трупа у смислу специфичних разлика наоружавања легијских, односно, ауксилијарних трупа. Посебно интересантна питања представља и хронологија присуства ауксилијарних трупа оријенталног порекла те разлози за регрутовање разбојника (*latrones*) у Горњој Мезији, њихов распоред, улога и места стационирања.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

1. Регрутовањем локалног становништва Горње Мезије попуњаван је релативно велики проценат људства и у легијама и у ауксилијарним одредима ове провинције;
2. Регрутација припадника ауксилијарних одреда није вршена само у оним местима где је било појачано војно присуство (околина војничких логора, простор лимеса);
3. Ауксилијарни одреди могли су бити изразито хетерогеног етничког састава;
4. Супруге ауксилијарних војника су током 1. века ретко посведочене као дедиканти надгробних споменика;

5. Провинција Горња Мезија спада у области које су давале релативно велики број регрута.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

1. **Увод** (стр. 1- 6). У почетним поглављима кандидат упућује на значај теме, дефинише циљеве истраживања и планирани методолошки приступ и основне хипотезе.

2. **Историјат истраживања, Територијално-хронолошки оквир рада** (стр. 4-6) У наставку изложени су историјат проучавања ауксилијарних римских јединица на тлу провинције Горње Мезије као и просторни, односно, временски оквири истраживања.

3. **Освајање централног Балкана и постављање римске војне посаде у Горњој Мезији** (стр. 6-9) у овом поглављу у сажетој форми представљени су хронологија и правци римских освајања на територији будућих балканских провинција.

4. **Римске војничке дипломе и епиграфски споменици као важан извор проучавања ауксилијарних одреда** (стр. 9-15). Поглавље је посвећено значају римских војних диплома за проучавање диспозиције и борака ауксилијарних јединица на тлу Горње Мезије. У истом поглављу наведен је и списак са кратким историјатом и распоредом осамнаест помоћних јединица чије је присуство посведочено на војничким дипломама и епиграфским споменицима.

5. **Римска војна утврђења Горње Мезије** (стр. 9-15). У овом поглављу разматрана су римска утврђења дуж дунавског лимеса (од Сингидунума низводно) као и поједина војна упоришта у унутрашњости провинцијске територије која су контролисала главне путне правце и рударске центре.

6. **Налази наоружања и војне опреме у горњомезијским утврђењима** (стр. 61-74). У овом поглављу аутор се осврнуо на публиковане налазе наоружања и војне опреме (пешадијских, коњичких и стрељачких јединица) који су до сада констатовани на територији Горње Мезије. Посебна пажња посвећена је натписима на римском наоружању као и пракси остављања наоружања и војне опреме у гробовима аутохтоне популације и припадника римске војске.

7-9. Наредна три поглавља (**Процес регрутације у римској војсци, Регрутовање аутохтоног становништва на простору провинције Горње Мезије, Разбојници у служби римске војске** стр.75-86) посвећена су питањима регрутације а посебно новачења

римског провинцијалног становноштва у редове римских помоћних одреда као и решавању статуса локалних латрона, односно, њиховом ангажовању за војне потребе.

10-12. (**Насељавање ауксилијарних ветерана у Горњој Мезији, О браковима римских војника, Жене ауксилијарних војника на тлу Горње Мезије** стр. 86-94). Друштвени положај ветерана-припадника помоћних одреда и њиховог трајног насељавања представља предмет нарочитог интересовања кандидата. Овде је посебна пажња посвећена породичном статусу војника, њихових супруга и деце.

13-15. Следећа три поглавља баве се питањима медицинске заштите војника на наведеној територији (**Римска војна медицина, Римски војни лекари у ауксилијарним одредима на простору Горње Мезије, Римска војна болница на Космају** стр. 95-99). На овом месту кандидат је анализирао положај војних лекара, налазе медицинских инструмената и епиграфских споменика који представљају посвете ијатричким божанствима и помен лекара, односно болница у војном контексту.

16. **Религија ауксилијарних одреда на простору Горње Мезије: епиграфска сведочанства** (стр.100-106). У овом поглављу идентификовани су култови појединих божанстава (Јупитер, Јупитер Долихен, Марс, Херакле, Дијана...) чије посвете су откривене у местима боравка римских помоћних одреда која су посебно била поштована међу припадницима помоћних трупа. Нарочита пажња посвећена је механизмима ширења и значаја култа Јупитера Долихена чије се посвете или култне представе често јављају у местима војног присуства на тлу Горње Мезије.

5. **Закључна разматрања** (стр.106-114) У завршном поглављу кандидат је резимирао резултате својих истраживања са посебним освртом на период

6. **Библиографија** (стр. 115-135).

7. **Илустрације** (Т 1 - 69).

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Докторска дисертација Милана Савића представља рад у коме су по први пут на једном месту сучељени резултати досадашњих истраживања која су се бавила помоћним одредима римске војске у Горњој Мезији. Ово се пре свега односи на време од почетка

римског освајања и формирања ове провинције на крају старе и почетком нове ере, па све до краја 3. и почетка 4. века. Најраније присуство ауксилијарних кохорти, потврђено је у ретким поменима у историјским изворима, као и епиграфским споменицима и војничким дипломама. Реч је о помоћним одредима који су пратећи напредовање римских легија током Августових и Тиберијевих освајачких похода на територији Балкана, потом трајније стационирани на тлу новоформиране провинције Мезије. Колега Савић не искључује могућност да су на овом подручју помоћни одреди из удаљенијих, најпре освојених области, били и раније присутни обзиром на устаљену праксу регрутовања регрина у редове помоћних трупа од времена Републике. У смислу посебно су интересанти називи ових јединица које се помињу у раним војним дипломама а сведоче пореклу трупа из северозападних делова Иберије, северне Африке, Комагене, Крита, Горње Германије али и суседне Тракије, Паноније и Македоније. Упоредо са освајањем централнобалканских подручја, потврђена је и најранија регрутација аутохтоног централнобалканског становништва, која је у највећем обиму била присилна и као таква разлог незадовољства, побуне и подизања делматско-панонског устанка (6-9. г. н. е.). То показују и истраживања раног историјата кохорти *VII Breucorum Civium Romanorum equitata* и *I Claudia Sugambrorum veterana equitata*. Кандидат за поједине јединице издваја места стационирања односно њихове логоре: *I Cantabrorum* (Акве), *I Cretum sagittariorum* (Наис и Егета), *VI Thracum equitata* (Дијана), *V Gallorum* (Текија), *II Aurelia Dardanorum milliaria equitata* (Тимакум Минус), *IAurelia Dardanorum* (Наис). Претпостављено је да су и јединице *I Thracum Syriaca* и *I Montanorum* током 1. века делиле простор утврђења Тимакум Минус, док су места боравка коњичких јединица – ала знатно тежа за убицирање.

Новоосвојене провинције захтевале су, међутим, знатно већи број римских војника, те се процес регрутације у све већој мери одвија међу локалним живљем. О томе сведоче и називи ауксилијарних јединица изведени неретко по народу или племену на чијој су територији основани и у прво време регрутовани (*cohors Dardanorum, Thracum, Dalmatae, Brittonum, Batavorum, Gallorum, Breucorum, Bessorum, Hispanorum* итд.). Слично анализама састава горњомезијских легија у 2. и 3. веку, које показују да је главни извор војника ових легија управо била матична провинција (72%) упутила је колегу Савића да су и ауксилијарни одреди овде стационирани заправо у највећем обиму

регрутовани и из редова домаћег становништва, Потврде за то он налази у конституцијама војничких диплома и наводима са надгробних споменика, на којима је регистрована ономастика средњобалканских племена.

Анализа епиграфске грађе, даље, показала је да су се ауксилијарни војници након завршене службе, насељавали у свим крајевима Горње Мезије, али да је њихово присуство најбоље посведочено у утврђењу Тимакум Минус и Виминацијуму, од краја 1. века и касније кроз читав 2. век, истовремено са легијским ветеранима. Разлог да ветерани остану близу места некадашње службе је добро познавање ових области и присуство породица, што је посебно изражено, како наглашава колега Савић, током 2. века, када је модел провинцијског (локалног) регрутовања спровођен на многим подручјима Империје. Он је између осталог подразумевао да се војне јединице све чешће регрутују у регијама у којима су биле стациониране. Захваљујући томе сачуване су везе војника са родитељима и женама из локалне средине, те су тако створени бољи услови за формирање породица.

Колега Савић се у својим истраживањима бавио посветама припадника помоћних одреда различитим божанствима а пре свега Јупитеру (*Optimus Maximus, Dolichenus, Cohortali*), Дијани и Марсу (*Equitum, Campestri*) истичући да до сада није забележена ни једна посвета неком аутохтоном божанству. Већина споменика датована је у период 2-3. века, са изузетком жртвеника из Медијане који потиче с почетка 4. века. Највише посвета подигли су припадници кохорте *II Aurelia Dardanorum* – 6 од укупно 16 споменика колико је анализирано у овом раду. Наиме, све посвете подигнуте су од стране официра или команданата (центуриони, декуриони, трибуни) ауксилијарних горњомезијских одреда. До сада ни у једном примеру није забележана дедикација од стране обичног војника. Ауксилијарни одреди вотивне споменике нису посвећивали само божанствима, већ и у част одређених царева, изражавајући тако своју лојалност тренутно владајућем императору. Зато су, како наглашава кандидат, поједине дедикације, поред религијске, несумњиво имале и политичку позадину. У Горњој Мезији нађено је и неколико споменика царског култа на којима се као дедиканти наводе читаве јединице. Такав је пример из Тимакум Минуса где је кохорта *II Aurelia Dardanorum*, подигла олтар у част Гордијана III.

6. Закључак:

Дисертацију *Ауксилијарне јединице Горње Мезије у светлу археолошких налаза и епиграфских извора* одликује солидан методолошки приступ и добро осмишљен концепт рада уз коришћење релевантне и обимне научне литературе. У изради докторске тезе кандидат се придржавао предвиђеног истраживачког плана и тиме у неопходној мери одговорио на постављене захтеве. Разнородна питања везана за стационарање ауксилијарних римских војних јединица, њихов боравак у појединим утврђењима, организацију, употребу и значај у обезбеђивању одбране дунавског лимеса и устројство римске власти у провинцији Горњој Мезији, иако разматрани у појединачним радовима, нису до сада били свеобухватно обрађени у форми посебне научне синтезе. Ово извесно указује да је рад Милана Савића оригинално научно дело од великог значаја за будућа истраживања на пољу изучавања римске војске и њене улоге на тлу римских провинција на Балкану. Имајући све наведено у виду износимо пред Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду позитивну оцену рада *Ауксилијарне јединице Горње Мезије у светлу археолошких налаза и епиграфских извора* и сматрамо да се може приступити његовој јавној одбрани.

У Београду 14.11. 2024..

проф. др Снежана Ферјанчић

проф. др Марко Јанковић

др Немања Мрђић,

виши научни сарадник

Археолошког института у Београду

доцент, др Јелена Цвијетић